

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 1

**tsuull.uz
goldenscripts.tsuull.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2025 Vol. 1

tsuull.uz

goldenscripts.tsuull.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

**BOSH MUHARRIR
O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)

Isa Habibeyli (Ozarbayjon)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Vahit Turk (Turkiya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Nazef Shahrani (AQSh)

Boqijon To'xliyev

Muhammadjon Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkiya)

Qosimjon Sodiqov

Zulxumor Xolmanova

Mustafa O'ner (Turkiya)

Nurboy Jabborov

G'aybulla Boboyorov

Kimura Satoru (Yaponiya)

Imran Ay (Turkiya)

Aftondil Erkinov

Nadir Mamadli (Ozarbayjon)

Rashid Zohidov

Otabek Jo'raboyev

Bulent Bayram (Turkiya)

Qo'ldosh Pardayev

Nodirbek Jo'raqo'ziyev

Oysara Madaliyeva

Hilola Nazirova

MUNDARIJA**MATNSHUNOSLIK****Tanju Seyhan**

Babur Şah ve Aruz İmlası 4

Gholamreza RazmiNevai ile Arif Erdebılı'ye Dayanarak
Ferhad'ın Kimliğine dair bir Hipotez 18**Ozoda Tojiboyeva**"Favoyid ul-kibar" devoni nusxalarida
g'azal butunligining saqlanishi 43**Dilnoza Rustamova**Alisher Navoiy toshbosma devonlarining
mo'tabar qo'lyozmalar bilan matniy-qiyosiy
tadqiqi 54**ADABIYOTSHUNOSLIK****Boqijon To'xliyev**Nasimiy va Navoiy she'riyatining g'oyaviy
mushtarakligi 72**Qodirjon Ergashev**"Maxzan ul-asror"ning o'ziga xosligi va
g'oyaviy-estetik mohiyatiga doir 85**LINGVISTIKA****Samixon Ashirboyev**Alisher Navoiy nasriy asarlarida uyushiq
kengaygan kesimlarning sintaktik-semantik
xususiyatlari 98**Baxtiyor Abdushukurov**

So'z o'zlashtirish an'anasi 108

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Juraboev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madalieva

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOLOGY****Tanju Seyhan**

Babur Shah and Aruz Spelling 4

Gholamreza RazmiBased on Nevai and Arif Ardabili a Hypothesis
about the Identity of Ferhad 18**Ozoda Tojiboyeva**The Preservation of Ghazal Integrity in the
Manuscript Copies of the *Fawāyid al-Kibār*
Dīvān 43**Dilnoza Rustamova**Textual-Comparative Study of Alisher Navoi's
Lithographed Divans with Reliable
Manuscripts 54**LITERATURE****Bokijon Tukhliev**The Ideological Commonality of Nasimi
and Navoi's Poetry 72**Qodirjon Ergashev**On the uniqueness and ideological and
aesthetic essence of *Makhzan ul-Asror* 85**LINGUISTICS****Samikhon Ashirboev**The Syntactic-Semantic Characteristics of
Coordinated Extended Predicates in the
Prose of Alisher Navoi'i 98**Bakhtiyar Abdushukurov**

The Tradition of Lexical Borrowing 108

Babur Şah ve Aruz İmlası

Prof. Dr. Tanju SEYHAN¹

Özet

Arap aruzu Halil b. Ahmed'in de temellerini attığı gibi Arapçanın kurallarına ve imlasına bağlı olarak geliştirilmiş, manzum metinleri yazarının istediği şekilde vezne göre doğru okumaya, telaffuza yönlendiren, ahengi sağlamak amacıyla taktii esas alan aruz imlası veya hattü'l-'arûz olarak adlandırılan, filolojik kıymeti haiz bir yazım metodu ortaya konmuştur. Doğu Türklük sahasında Türkçenin yazımı için Arap alfabesi kullanılmaya başlandığında Türk imlası devam ettirilir. Bu aruzla yazılan metinlerin vezne uygun okunuşlarında zorluklar veya farklılıklar ortaya çıkartır. Bu sebeple Doğu Türkçesiyle ortaya konulan aruz konulu kitaplarda imla meselesine ve Türkçenin yazımı ile Arapça, Farsça kelimelerin yazımı arasındaki farklılıklara, yazıldığı halde okunmayan seslere ve bazı aruz uygulamasında imkanlar yaratan ses bilgisi özelliklerine mukayeseli olarak yer verilir. Batı Türklük sahasında da vezni ortaya koyan, taktiie yönelik standart imlaya göre farklılıklar gösteren böyle bir aruz hattıyla yazılmış manzum metinler bulunmaktadır. Babur Şah da Aruz Kitabı'nda bu konuya vukufiyetle açıklama getirir, aruz imlası veya hattü'l-'arûzun aruzla ve Türk imlasıyla yazılan Türkçe şiirlerde nasıl uygulanabileceğini örneklerle gösterir. Bu örneklemeyi bir beyti 504 vezinde okunabilecek şekilde yazarak gösterir.

Bu çalışmada Babur Şah'ın hususiyle taktii esas alan 504 vezin uygulamasındaki kurallar tespit edilmeye çalışıldı.

Anahtar kelimeler: *Aruz imlası, Babur Şah, hatt-ı aruz, aruz kitabı.*

Giriş

Atabey Kılıç, isabetle imlanın sadece dönem ve coğrafyaya bağlı değil "nazım" ve "nesir" imlası olarak ikiye ayrılarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer, "Aruz İmlası Üzerinde Notlar" çalışmasında nazımda aruz imlasını "Türkçe kelimelerin, bilhassa vokalleri bakımından, aruza yani aruz tef'ile ve kalıplarına, buradaki

¹Tanju Oral Seyhan – filoloji bilimleri doktoru, profesör, MSGSU Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı, İstanbul, Turkey.

E-mail: seyhantanju@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1283-0920

Alıntı için: Tanju Seyhan. 2025. "Babur Şah ve Aruz İmlası". *Oltin bitiglar* 1: 4 - 17.

kapalılık açıklık esâsına uyularak yazılmasıdır” [Kılıç 2008, 471, 473] diye tanımlar. Aruz, Arap kökenli olup imlasının temelleri de doğal olarak Arapçaya ve imla esaslarına göre atılmıştır. Türkçe ile Arapçanın imlası arasında farklılıklar bulunmaktadır. Veznini de gösterecek şekilde imla kullanımı Babur Şah’ın meseleleri arasındadır. *Bir Beytin 504 Vezne Göre Taktii*” diye adlandırdığımız risalesinde bunun uygulamalı örneğini görürüz.

Nihat Çetin “Arûz” maddesinde Arap, Fars ve Türk şiirinde aruza uygun imla ile ilgili bilgi verirken öncelikle aruzun temeli olan Arapçanın yazım kurallarının esaslarından bahsetmek gerektiğini vurgular: “Arûzun Türkçeye tatbikinde, Türkçe ile bu metrik sistemi arasında bir intibaksızlık bulunmasından çok, nazarî olarak, Türkçe kelimelerin yazılı şekillerinin Arap arûzunun Halîl b. Ahmed’den gelen tahlil tarzıyla izahında güçlük çekildiğini söyleyebiliriz. Kulaktan çok göze, kelimelerin yazılı şekillerine dayanan bu tahlil şekli, Arapça’ya göre hazırlanmış bir imlâ sistemine bağlıydı. Arap yazısını kabul eden Farsların ve Türklerin kendi dillerinin yapısına göre bazı imlâ esasları tesbit etmek zorunda kalışları sırasında bu meseleleri düşünmeleri elbette mümkün değildi. Bu sebeple esasen uzun zaman kararlı bir imlâyâ kavuşamayan Türkçe manzum metinlerin an’anevî usul ile tahlili güç olmuştur. Halîl b. Ahmed’in zamanında henüz hece ve vurgu (accent) mefhumları yoktu. O, duyararak ayrılabilen farklı vezinleri beyitlerin yazılmış şekillerinden hareketle izaha çalıştı. Arap yazısında, bilindiği gibi, yalnız sessizleri gösteren harfler vardır. Kısa sesliler hareke denen, yazıda gösterilmeyebilen ve son şekillerini yine Halîl b. Ahmed’e borçlu olduğumuz işaretlerin harflere ilâvesiyle gösterilir: َ = v (e), ِ = l(i) gibi” [Çetin 1991, 427].

Arap şiirinin vezni

Arap şiirinin vezni, Arapça’da uzunluk değerleri belli ve sabit hecelerin âhenkli dizilerine dayanmaktadır. Çetin, telaffuz ve yazım arasındaki farka dikkat çeker ve aruza mahsus bir imlânın aruz bilimiyle ilgilenenler tarafından kullanıldığına işaret eder: “Bununla beraber Arap yazısının an’anevî imlâsından gelen birtakım güçlükler vardır. Bazı hallerde yazıdaki bir harfin karşılığı telaffuzda bulunmayabilir veya değişir (meselâ yazıda “fi el-şî’ri”, telaffuzda “fi’ş-şî’ri”; yazıda “bi-ismi”, telaffuzda “bi’smi” vb.). Bundan başka hususi imlâsı olan kelimeler vardır.” açıklamalarında bulunarak yine Halîl b. Ahmed’in “yazılı şekilden hareketle vezni göstermeye yönelik sisteminde bu mahzurları ortadan kaldırmak

için, an'anevî imlâda yazılmayan harfleri gösteren, telaffuz edilmeyenleri atan, değişenleri söylenişlerini karşılayacak harflerle yazan, hatta kelime sonundaki tenvinleri harfle gösteren, **arûza mahsus sunî bir imlâdan** faydalan"diğını ("hattu'l-arûz" denen bu hususi imlâ için bk. Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, Kahire 1968, I, 93-94) ileri sürer [Çetin 1991, 427]. Babur Şah da bu konuya değinir: Yazıldığı halde telaffuz edilmeyen harfler, telaffuz edildiği halde yazılmayan ünsüzleri incelemiştir; çünkü bazı istisnalar dışında Türkçede telaffuz edilen bütün sesler yazılmaktadır: "Yana *elif* (ل) ve *vāv* (و) ve *yā'*dur (ي) kim Türkî imlâsıda *fetha* ve *damme* ve *kesre*ning 'alâmatıdur telaffuzğa kélmes, taqtı'de sâkıţ bolur, ğāyeteş ba'zı maħalda mütelaffaţ bolsa mücevvezdür" [*Aruz Kitabı*-İstanbul nüshası: 24a/9-11].

Arap harfli döneme geçildikten sonra Türkçenin imlasındaki bazı kararsızlıklar şiir taktiinde güçlükler yaratmıştır. Türkçenin ve Arapçanın fonetiği, yazıda temsili, Türkçede bulunan Arapça, Farsça kelime ve kelime gruplarının imlası, yazıldığı halde telaffuz edilmeyen harfler, telaffuz edildiği halde yazılmayan ünsüzleri gibi farklılıklar Türk dilinde aruzla şiir yazımında zihinleri meşgul etmiştir. Arapçada yazılan harfler hece değerini belirlemekte olup kapalı heceye işaret etmektedir. Normal uzunlukta ünlüler (*fetha*, *damme*, *kesre*) açık hece olarak değerlendirilmektedir. Türkçede normal uzunlukta ünlünün yazılması hecenin değerlendirilmesinde Arap ve Farsçadaki kurala göre takti yapıldığında açık hecenin kapalı hece sayılması hatasına yol açmaktadır. Bu güçlüklerin giderilmesi için Babur Şah hem resmî yazı dilinin imlası üzerinde incelemelerde bulunmuş hem de vezne göre hususi bir imla geliştirme yolunda çalışmalar yapmıştır ki onun alfabe ve yazım kurallarına ilgisinin kanıtı bir bakıma şifreli yazı olarak kabul edilebilecek *hatt-ı Baburî*'dir. Bu problemleri Babur Şah'tan önce *el-Mu'cem fî me'âyiri eş'âri'l-'Acem*'de Şems-i Kays, *Fünûnü'l-Belâga*'da Tarâzî, *Mîzânü'l-Evzân*'da Ali Şir Nevâyî Türkçe ve Farsça kelimelerin bazı imla özelliklerinden bahsederler.

N. Çetin'in "Kâşgarlı Mahmud'dan sonra Türkçe'nin ikinci lugatını derle"yen olarak tanımladığı Şems-i Kays'a şu şekilde verir: "Farsça ve Türkçe kelimelerin bazı imlâ hususiyetlerinden ve bunların arûza tatbikinden bahseder. Nitekim kelimeleri sebeb ve vetedlere ayırırken Farsça ve bilhassa Türkçe'nin imlâsının doğurduğu güçlüklerle temas eden Şems-i Kays, Türkçe'nin imlâsı hakkında lugatının mukaddimesinde kâfi derecede bilgi verdiğinden bahsetmektedir. Şems-i Kays'ın Türk oluşu, *el-Mu'cem*'de

Türkçe kelimelerin imlâsından bahsetmek lüzumunu hissediş, bu eserin adındaki “eş’ârü’l-acem” ibaresinin mânasını açıklığa kavuşturmuştur. Yani müellif eserinde yalnız Farsça şiirlerin değil, “Arapçadan başka dillerdeki şiirlerin”, yukarıda işaret edilen fasıldan da anlaşıldığına göre, hususiyetle Farsça ve Türkçe şiirlerin nazım tekniğini ele almaktadır. Yaşadıkları çevre ve yetişme tarzlarıyla Arapçayı ve Farsçayı iyi bilen Türk münevverlerinin arûz nazariyatına dair kaynakları, uzun zaman Arapça ve bilhassa Farsça eserlerdi. Bu bakımdan İran edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da arûzun nazma tatbiki önce olmuş, Türkçe nazarî eserler mevcut bilgilere göre daha sonra yazılmıştır” [Çetin 1991, 426 - 27, 431 - 433].

Tarâzî Fünûnül-Belâga’da takti meselesini, bu konuda yazım ve telaffuz arasındaki ilişkiyi, hangisinin öncelikli olduğunu belirleyerek harf esaslı yazımda zaid harflerin önemli olmadığını, esas olanın telaffuz olduğunu ileri sürer, bunların başta gelenlerini kısaca yazar: “Taḳṭī’ oldur kim beytni cüzv cüzv taḳṣim itip her cüzvni öz muḳâbelesindeḡi rükn birle ḡarekât ve sekenâtın muvâfık kılmaktır ve munda i’tibâr lafzḡadur, kitâbetḡa êrnes. Her ḡarf kim telaffuz bolur, ol taḳṭī’ḡa kélür ve her ḡarf kim kitâbetḡa kélür, ‘ibâratḡa kélmes, taḳṭī’ḡa taḡı kélmes, nitêḡ kim “ve hüve’r-recel”nüḡ *elif* (ل) ve *lâmı* (لا) kitâbette bitiliptür, oḡurda lafzḡa kélmes. Anı taḳṭī’ kılrda kiterürler ve her ḡarf kim müşeddedtür, êkki ḡarf sanarlar, nitêḡ kim “cedde”, “ceddede” bolur. Ve her ḡarf kim med birle kélse anı hem êkki ḡarf sanarlar, nitêḡ kim “semeketün” ve ḡarf-i ‘illet kim *vāv*, *elif*, *yâdur*. *Ḳâ’ide-i küllî* oldur kim *gâhî* bular bitilgen bolsa hem taḳṭī’de râst kélmes kiterürler. Ve *gâhî* bitilmegen bolsa hem taḳṭī’ için bitirler, *tâ mîzânı râst bolḡay*” [FB, 88b/8-89a/4].

Kaynakları arasında Halil b. Ahmed, Şems-i Kays, Hâce Nasîr-i Tûsî, Abdurrahman Câmî’nin yer aldığı Ali Şir Nevâyî de taktide telaffuzu esas alarak harflerin yazılışına dikkat çeker: “*mektûb*. Ve her ḡarf ki lafzda kilgey, egerçi kitâbetde bolmaḡay, taḳṭī’de ḡisâbḡa kirgey, niçük kim müşedded ḡurûf” [ME, 30]. Babur Şah doğrudan dildilerin de çalışma sahası olan konuyu Ali Şir Nevâyî ve Tarâzî’ye göre daha ayrıntılı ve tasnif ederek ele alır, örneklerle zenginleştirerek uygulamalı örneklerini verir.

“Bir Beytin 504 Vezne Göre Taktii Risalesi”

Babur Şah da *Aruz Kitabı*’nın mufassal *Dibace* kısmında bu konuda ayrıntılı bilgi verir, Türkçe ile Arapça arasındaki

fonetik farklılıklara, aruza ve kafiyeye bağlı olarak Türkçedeki ses değişmelerine, atıf vavına dair gramer bilgileri verir. Taktii gösterecek surette bir beyti 504 vezne göre de yazarak uygulamayı gösterir. Biz de çalışmamızı buna göre planladık. Makalenin birinci bölümünde Babur Şah'ın Türkçenin zaman zaman Arapçayla karşılaştırmalı imla görüşlerini, ikinci bölümünde *Bir Beytin 504 Vezne Göre Taktii Risalesi*'nde beytin farklı vezinlere göre yazımına bakarak uyguladığı imla kurallarını belirlemeye çalışacağız.

"*Bir Beytin 504 Vezne Göre Taktii Risalesi*"nin bildiğimiz 2 nüshası bulunmaktadır:

İstanbul nüshası: *Buhara Lisân-ı Arûz-ı Çağatay*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Koleksiyonu: YZ 1742 numarada kayıtlı nüsha. Bu nüshanın baş tarafında *Aruz Kitabı* bulunmaktadır. 174b/1-205b/18'de takti ile ilgili risale yer alır. Örnekler kısmında nüsha beyit siyah mürekkeple, beytin vezninin adı ve vezni kırmızı mürekkeple okunaklı nestalik hatla harekesiz yazılmış olup özenle tanzim edilmiştir. Bu nüsha da Ahmed ibn Hudâyîd Tarâzî'nin *Fünûnü'l-Belâğası* gibi Buhara'da yazılmıştır.

Çalışmamızda düzenli olduğu için İstanbul nüshasını kullandık.

Gülistan nüshası: Başlangıçta Kitabhâne-i Devlet-i Aliyye ve Kitabhâne-i Saltanatî'de 2249 numarayla kayıtlıdır. Bu kütüphanenin devrimden sonra kapatılması ve Türkçe yazmaların Gülistan Sarayı'nın kütüphanesine aktarılması sonucu yer değiştirmiş olup halihazırda burada 2936 numarayla "Vekayi-i Babüri" adıyla bulunmaktadır [Khalily 2022, 295]. "Rahlî" diye tabir edilen boyutta ve meşin kaplıdır. Çağatayca metin siyah celî nestalikle, tercüme kısmı ise kırmızı mürrekeple yazılmıştır. Devletabadi ve Buharayı "şekerî" kağıdı üzerinde yazılmış ve çerçevelenmiştir. Kapak Sahafbaşı işi mavi işlenmiş deridir. Bacqué-Grammont'un verdiği bilgiye göre kitap 40.4 x 25.7 cm ebadındadır. Metin ise 26.3 x 12.7 cm ebadında yaldızlı bir çerçevenin içindedir. 1b-60b'de [Khalily 2022, 298]. Siyah mürekkeple ve ta'lik hattı ile yazılmış Çağatayca metnin satır altında kırmızı mürekkeple Farsça ter- cümesi de yer almaktadır [Şen 1993, XXXIV]. *Babur Şah'ın Bir Beytin 504 Vezne Göre Taktii Risalesi*'nde yer alan her bir taktide beytin Farsçaya çevirisi bulunmaktadır. Ancak Farsça çeviri risalenin bir beytin kelimeler değiştirilmeksizin farklı vezinlere göre taktii esasının dışında yazıma göre farklı okuyuşlarla yapılmıştır. Mesela *mu* soru eki ayrı yazımlarda F. *mû* "kıl" ile karıştırılmıştır. Bu sebeple de C nüshasındaki Farsça tercümeleme dışında bırakılmıştır. Nüshayı inceleyenler beyit numa-

ralarını sayfalara yazmışlar, 498 beyit tespit etmişlerdir, 6 beyit taktii eksiktir; ancak bunun içinde tekrarlar da bulunmaktadır. Varaklar A nüshasıyla paralel gitmemekte olup karışık ciltlenmiştir: 187-192, 213, 214, 193-198, 199-201, 228, 229, 252, 253, 272-277, 268, 269, 202-211, 217-218, 219-220('nin ilk satırı), 212, 215-216 (devamı 217'nin ilk satırı), 220, 221, 236-245, 258-267, 278-287, 254-257, 290-297, 246, 247, 288, 289, 248-251, 230-235, 222-227, 270, 271, 298-300-303. Noktalı harflerde noktaların kullanımı bazı yerlerde çok özensizdir. Mesela eşter (عشتر) kelimesinin noktalarının hiçbiri çoklukla yazılmamaktadır (عشتر).

I. Babur Şah'ın Türkçenin fonetiği, yazımı üzerine değerlendirmeleri.

Aruza göre yazımda başta gelen problemlerden biri imladr. Arapçada imlada ünsüzler ve uzun ünlüler gösterilir, hareketlerle heceler oluşur. Türk imlasında birkaç çok kullanılan kelimeler haricinde ünlü ünsüz her sesin yazılması kuralının bulunuşudur. Aruz kullanarak Türk imlasıyla yazılan Türkçe şiirlerin taktiinin Arap imlasına göre yapılması, yazılan normal uzunluktaki ünlülerin hece olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu sebeple Doğu Türkçesiyle aruz nazariyesi kitabı yazan Tarazî, Ali Şir Nevâyî, Babur Şah aruz imlasından, Türkçenin imlasındaki Arapçaya göre farklılıklarından bahsederler. Babur Şah *Aruz Kitabı*'nda aruzun temeli hece (sebeeb, veted, fasıla) ve tefileleri mufassal açıkladıktan sonra *Melfûz-ı Ğayr-ı Mektûb Beyânı* (22b/10-24a/1), *Mektûb-ı Ğayr-ı Melfûz Beyânı* (24a/1-27a/1) başlıkları altında Türkçenin imlasıyla Arapçanın, Farsçanın imlasını aruz açısından mukayese eder. *Melfûz-ı Ğayr-ı Mektûb Beyânı*'nda elif (ا) ve vâv (و) ve he (ه) yâ (ی), şeddeli harflerden çeşitli halleriyle bahseder. Mesela yâ hakkında şu bilgileri verir: “yâ dur (ى) kim: Kesrening işbâ'ıdın hâşıl bolur. Bu neçe mevzi'de kélür: Bir, şıfat keltürmekte yana bir izâfet kılmakta. Nêçük kim: Ğam-ı mühlik (غم مهلك), ğam-ı 'ışkeş (غم عشقش) kim mefâ'ilün veznedürler” (23a/7-9). Biçimbirimlerin çekime girdiğinde uğradığı benzeşmeler neticesi ortaya çıkan yazım ve telaffuz arasındaki farklılıklar, bazen de telaffuza bağlı olarak yazıda meydana gelen değişmelerin vezin tespitinde değerlendirilişi üzerinde durur: “Aşl oldur kim bu mezķür bolğan ħurûfnı bu şüret bile bitigeyler. -da (دا), -dın (دين), -ğa (غه) tî (تى) ve kâf (كاف), kâf'ning (كاف) mücâveretidin dâl (د) ve ğayn (غ) tî (تى); kâf (ق) ve kâf (ك) bile mübeddel boluptur” [23b/12-24a/1].

Mektûb-ı Ğayr-ı Melfûz Beyânı'nda müteharrik elif/hemze'den, yine elif (ا) ve vav (و) ve yâ (ی)'dan, kelime sonunda -A'yı

karşılama için yazılan he (ه)nin /h/ olarak okunmamasından, damaksı n'nin (نك) yazımında bulunan *sakin nun* (ن)un taktide değerlendirilmediğinden bahseder. Hece yapısından ve harflerinin sayısından, vezinler arasında iki sakinin yanyana bulunmamasından, taktide yanyana bulunan iki veya üç sakinin değerlendirilişinden örneklerle Arapça ve Farsçayla karşılaştırmalı bahseder:

-“Bu cümledin **müteharrik elifdür (ا) kim hemze** dërler, hareketini mā-қablığa naql kılsalar taқtı'de sākıt bolur. Nêçük kim: *Figān ez tü* (از تو فغان) ve *'azāb étme* (ایتمه عذاب) kim *mefā'ilün* veznidedürler. Eger bu elif'ning (ا) mā-қablı sākın yā (یا) bolsa, elif (ا) telaffuzğa këlür, yā (یا) taқtı'de sākıt bolur. Nêçük kim: *Refti ez dil* (از دل رفتی), *kétti ol ay* (اولای کیتی) kim vezni *fā'ilātün* veznidedürler. Bu hemze kim avvalda bolğay, 'Arab қаşıда ашли ёместür, belki, vaşlı dërler, az mağaldur kim aşlı dërler” [24a/1-7].

- “**Vāv (و) harfi** kelimening vasatıda hem ba'zı mağalda đamme 'alāmatı boluptur. Nêçük kim: *Hoş* (خوش) ve *hor* (خور) kim *fa'* veznidedürler, yana *h'āb* (خوаш) ve *h'īş* (خویش) kim *fā'* veznidedürler. Munı *vāv-ı işmām-ı đamme* deptürler. Bu vāv'lar (و) hıç mağalda mütelaffaz bolmas. Yana bir *vāv-ı 'atf* dur, bu üç nev' bolur. Êkki nev'i hem mektübdur hem melfüz, biri sākın. Nêçük kim: *Gül ü mül* kim *fa'ülün* veznide bolğay. Yana biri müteharrik. Nêçük kim: *Gül ve mül* kim *fā'ilün* veznide bolğay. Üçünçi nev'i kim mektübdur, melfüz ёmes: *Gül ü mül* kim *fa'lün* veznide bolğay, taқtı'de sākıt bolur, Türkide bile *harf-ı 'atf*dur. Eger vāv (و) harfi bile 'atf kılsalar Fārsi üslubı bile kılmış bolğaylar” [25a/4-12].

- “Bilgil kim şirning evzānının arasında êkki sākın yandaşa kelmeydür. Eger şirde êkki sākın cem' bolsa, taқtı' kılrda birisi müteharrikke mağsüb bolur. Nêçük kim: *Dest bi-deh* ve *tart қolum* kim *müfte'ilün* veznidedürler. Eger üç sākın cem' bolsa, biri taқtı'de sākıt bolup, biri müteharrikke mağsüb bolur. Nêçük kim: *Rāst rü* kim *fā'ilün* veznidedür yā ol kim her êkki sākın müteharrikke mağsüb bolur. Nêçük kim: *Rāsita rü* kim *müfte'ilün* veznide bolğay. Türkide bu nev' üç sākın ictimā'ı bolmas” [25b/12-26a/6].

II. **Bir Beytin 504 Vezne Göre Taktii Risalesi”nde uyguladığı aruz imlası kuralları**

Takti ile ilgili risalesinde metnin transkripsiyonunda uyguladığımız metod:

1. Taktiini belirtmek üzere kullanılan hususi yazım kurallarını görsel olarak sunmak istediğimiz için İstanbul nüshasından ilgili beyti kopyalayarak orijinal yazımını verdik. Takti yazım kurallarını yansıtmanın en uygun yolu olarak bunu gördük, çeviri

yazıda yapacaklarımız bunu okuyucuya aksettirmeyebilirdi.

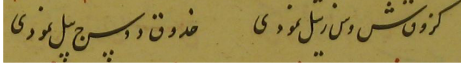
2. Çeviriyazıda Türkçe kelimelerde yazılan ünlüleri **kalın** ile,

3. Türkçe kelimelerde yazılmayan ünlüleri satır altında

4. Ayrı yazılan ek; Arap alfabesinde bitişik yazılmasına rağmen ayrı yazılan harfleri kısa çizgi ile (-)

5. Ayrı yazılan soru eki birleşik yazılmışsa, ayrı yazılması gereken bir kelime birleşik yazılmışsa artı (+) ile belirttik.

Örnek:

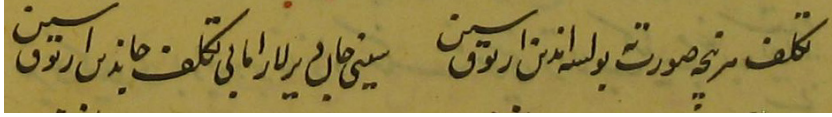

K₀z ü kaç u s- z til- -n₁+mü d_ey

Had u ka-d u s_a-ç bêl₁-n₁+mü d_ey

Babur Şah *Dibace* ve *Risale*'de bazı beyitlerin taktiini yaptığıında da aruz imlasını kullanmıştır. Aşağıdaki beytin incelenmesinde hem standart yazı dilinin imlasını hem de taktiini yaparken aruz imlasıyla nasıl yazıldığını, aradaki farkı görüyoruz:

Beytin resmî yazı diliyle yazılışı:

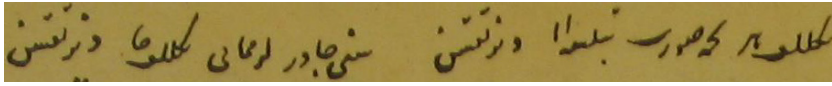

Tekellüf her neçe şürette bolsa andın artuğ sên

Sêni cân dërler, ammâ bî-tekellüf cândın artuğ sên (37b/11).

Beytin taktiini /veznini gösterir aruz imlasıyla yazılışı:

Metinde 2 kez yazılmış; Birinci satırda telafuz edilen her ses yazıda gösterilmiş ve tefileler ayrı yazılarak belirtilmiş; ikinci satırda vezne göre yazılmış ki 504 vezne göre bir beyti yazdığı risalede bu modeli uygulamaktadır:

T_ek_ell_üf h_er || n_eçe ş_ür_et || t_e+b_olsa aa || d₁n+_art_ük+sên

S_eni c_ân d_er||l_er_a mmâ bî||t_ekell_üf c_ân||d₁n+_art_ük+sên (38a/1).

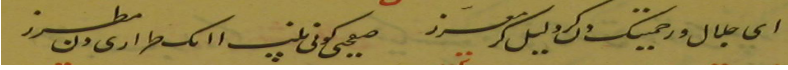

T_ekel_üf h_er || n_eçe ş_ür_et||t_e+b_olsa aa||d₁n+_art_ük+sên

Sêni c_ân d_er||l_er_a mmâ bî||t_ek_el_üf c_ân||d₁n+_art_ük+sên (38a/2).

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Aruz imlasıyla taktii uygulamalarını *Aruz Kitabı*'nda da görürüz: Takṭī'i

Ēy c_lāl ü || r_a ḥmeti_n gd_1n || g_e r_želil_ü || g_e r_m_u'azz_e z
 Ş_a fh_a yi k_e v || n_e y-n+o_l_u p aal || n_1 ng ṭrāzı || d_1n muṭarraz (59b/1-2)
 Fā 'ilā tün Fā 'ilā tün Fā 'ilā tün Fā 'ilā tün

Bu takti uygulamasında *anın*g zamir çakiminde fetha yerine geçen ilk eliften sonra harf değeri taşıdığını (uzun ünlü, kapalı hece) göstermek için bir elif daha yazımda görülür. Yine tefileleri belirtmek için kelimelerin tefileyle ilgili kısımları birleşik yazılır.

Başka örneklerde de Türkçe kelimelerdde normal uzunlukta ünlüler yazılmaz, Arapçadaki gibi uzun ünlüler ve ünsüzler yazılır, tefileler birleşik yazılır:

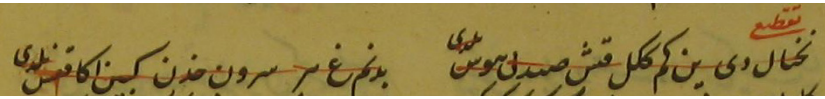
Gül ü bāğdın yüzidür ğaraz nē semen kerek nē çemen kerek
 Ḥaṭı vü saçı eger olmasa nē Ḥıṭā kerek nē Ḥoten kerek
 Takṭī'

G_ü_l ü bāğd_1n || y_ü z_d_ü r_ğ_a r_ž || n_e +s_e m_e n k_e r_e k || n_e +ç_e m_e n k_e r_e k
 Ḥ_ṭ_ı vü s_a cı || e g_e r_o l_m_a s_a || n_e +Ḥ_ı ṭ_ā k_e r_e k || n_e +Ḥ_o ṭ_e n k_e r_e k
 Mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün (68b/1-5).

Nevāyī

Nē ḥayāl ēdi yana kim köngül kuşı şaydını heves ēyleding
 Bedenimğa her sarıdın ḥadeng atıban anga kafes ēyleding
 Takṭī':

N_e +ḥ_a y_āl ē di || y_a n_a k_ı m k_ön_g_ül || k_u ş_ı ş_a y_d_ı nı || h_e v_e s_ē y_l_e d_i ng
 B_e d_e n_i m_ğ_a h_e r || s_a r_d_ı n ḥ_a d_e n || g_ṭ_b_a n a_n_g_a || k_f_s_ē y_l_e d_i ng
 Mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün [68b/4-7].

Türkçenin hece sisteminden ve yaratmaya çalıştığı suni imla için eserin girişinde *Sēni körsem* (سینی کورسام), *Manga dār üçün* (منکا دار اچون) örnekleri üzerinden *elif* (ا) ve *vāv* (و) ve *yā*'ların (ی) vezne göre nasıl telaffuz edilebileceğini yani normal uzunlukta ünlü veya harf (uzun ünlü ya da ünsüz) olarak değerlendirilebileceğini açıklar. Burada yazım denemesi yapmaz sadece telaffuz açıklamasında bulunur, telaffuz serbestiyetinden yararlanarak farklı vezinlere göre takti yapmıştır.

“*Sēni kōrsem* (سینی کورسام) kim *fe’ilātūn* veznedür, on harf mektūbdur, altı harf mütelaffazdur.” [(24a/11-12); *Sēni kōrsem* (سینی کورسام) *fe’ilātūn* veznindedir. 10 harf yazılı olup 6 tanesi (sin, nûn, kef, ra, sin, mîm) telaffuz edilir].

“*Sēni kōrsem* (سینی کورسام) kim *mefâ’ilūn* veznide bolğay. Bu mezkūr bolğan üç harf eger kelimening âhırıda bolsa telaffuzğa keltürseler keltürmeseler ber-â-berdür. *Sēni* kelimesining âhırı kim *yâ*’dur (ی), telaffuzğa keliptür. Vâkı’a tab’-ı selîm qabûl kıılır,” [(24b/1-2); *Sēni kōrsem* *mefâ’ilūn* veznezikredilen 3 harf (elif, vâv, yâ) eğer kelimenin sonunda olursa telafuz edilip edilmemesi aynıdır. *Sēni* kelimesinin sonunda yâ yazılıdır ve (uzun ünlü gibi) telaffuz edilir. Kusursur yapı kabul edilir.]. Burada *sēni* (سینی) kelimesinin sonunda yazıla normal uzunluktaki ünlünün uzun ünlü olarak okunup kapalı hece veya normal uzunlukta okunup açık hece olabileceğinden bahsediliyor.

“*Sēni kōrsem* kim *fâ’ilātūn* veznide bolğay. Eger ğayr-ı âhırıda mütelaffaz bolsa naqlđın hâli emes. *Sēni* kelimesining avvalğı *yâ*’sı (ی) telaffuz boluptur” [(24b/1-4); *Sēni kōrsem* *fâ’ilātūn* veznindedir. Kelime sonunda olmayıp okunsa başka yere nakledilebilir, *sēni* kelimesinin ilk *yâ*’sı (ی) telaffuz edilmiştir].

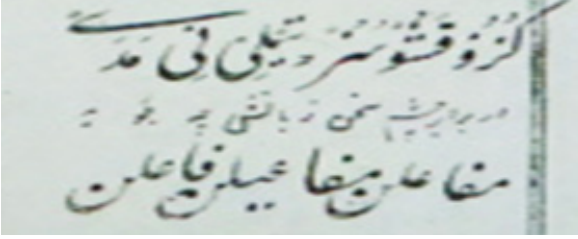
Bu şürette kim kelimening âhır harfi meftūh bolsa bu fethaning ‘alâmatı ekşer mağalda hâ (ہ) bolur, ba’zı mağalda elif (ل) keliptür, meşel: *Manga dār üçün* (منکا دار اجون). Aşda fethaning ‘alâmatı elif’dür (ل), barça mağalda elif (ل) keltürseler hem mücevveddür” [(24b/4-7); Bu şekilde kelimenin son harfi fethalı olsa bu fethanın işareti çok yerde hâ (ہ) olur, bazı yerde elif (ل) gelir, örnek: *Manga dār üçün* (منکا دار اجون). Gerçekte fethanın alâmeti elif’tir (ل), her yerde elif (ل) getirseler de uygundur]. Türkçe ekte a/e ünlülerinin elif ile yazıda temsil edilebildiği buna göre harf olarak yani uzun ünlü olarak telaffuz edilebileceği açıklanmaktadır: “Fethaning ‘alâmatı hâ (ہ) bolğan mağalda bu hâ (ہ) telaffuzğa kelse, fi’l-cümle naqlî zâhir bolur. Nêçük kim: *Kılsa vefâ* (قیلسه وفا), eger *müfte’ilūn* veznide oqulsa, naql zâhir bolmas; eger *müstef’ilūn* veznide oqulsa naql zâhir bolur”.

[(24a/11-24b/10); Fethanın alâmetinin hâ(ہ) olduğu yerde bu hâ (ہ) okunsa, sonunda bir yer değıştirme ortaya çıkar. Örnek: *Kılsa vefâ*, eğer *müfte’ilūn* vezninde okunsa, değışiklik olmaz; eğer *müstef’ilūn* vezninde okunsa yer değıştirme ortaya çıkar.].

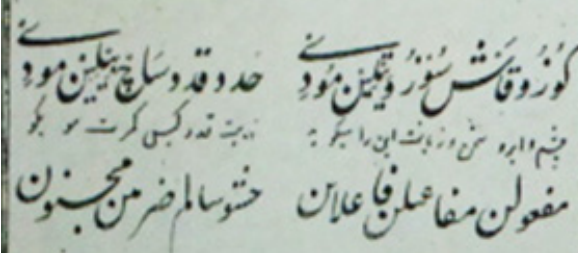
Burada hâ-yı resmiyye ile a/e ünlülerinin yazıda temsil edildiği, vezne göre normal veya uzun ünlü olarak telaffuz edilebildiğinden bahsediliyor.

Sunî aruz yazımı kuralları

1. İstanbul nüshasında beyitler harekesiz yazılmakta, C nüshasında beyitler harekeli ince nesihle yazılmış ve hepsinin altında Farsça aktarımı yapılmış:

Köz ü kaş u söz ü tilini mü dey : *Mefā'ilün mefā'ilün fā'ilün*

Köz ü kaş u söz ü tilini mü dey : *Mef'ülün mefā'ilün fā'ilātün*

2. Taktide kapalı heceye tekabül ediyorsa hece sonundaki ünlüsü (A, I, O, U) yazılıyor aksi takdirde açık hece (KV) yazılmıyor: bēlini mü dēy (بلینی مودی) *mefā'ilün fa'* ; u bēlin mü dēy (وبلی نمدي) *fā'ilün fa'lün*

3. Kelime sonunda aynı çift ünsüz varsa taktili yazımda gösteriliyor: *ḥaddu*: (خددو)

4. KVK yapısındaki hecenin sonunda yer alan ünsüz ulama yapılacaksa hece ortasındaki vokal yazılmıyor, kapalı hece olacaksa yazılıyor: *köz ü kaş u söz ü* (کوز و قاش و سوز و) *mef'ülün fā'ilün*; *köz ü kaş u söz ü tilini* mü dey (کوز و قاش و سوز و تیلی نی مدی) *mefā'ilün mefā'ilün fā'ilün*

5. Ünlüden ibaret 3. teklik şahıs iyelik eki gibi bir ek, atıf vavı imale yapılarak kapalı hece olarak değerlendirilecekse yazılıyor, açık hece olarak değerlendirilecekse yazılmıyor.

6. Hece türlerini belirlemek üzere yazımda birleşme özelliği bulunan harfler tefilenin ses gruplarını gösterecek şekilde birleşik/mecmû ise birleşik, ayrılmış/mefrûk ise ayrı yazılmaktadır:

Köz ü ka-ş u s_o-z_u til_i-n_i+mü d_ey

Ḥad u ka-d u s_a-ç_u bēl_i-n_i+mü d_ey

Fa'ülü fa'lü fa'ülü fa'ülün [176b/8-10].

1. mısradaki söz (سوز) ve 2. mısradaki saç (ساج) kelimeleri normal imlası dışında (سز), (سج) şeklinde yazılmıştır.

Köz ü kaç u söz ü tî-li-nî mü dèy

Had u kadd u saç u bî-li-nî mü dèy

Fe'ilün fâ'ilâtü fe'ilâtün [189a/9-11].

1. mısradaki *tilini* (تیلینى) ve 2. mısradaki *bêlini* (بیلینى) kelimeleri normal imlası dışında (تلن), (بلن) şeklinde yazılmıştır.

Had u kadd u saç+u bî-lî-nî mü dèy

Mefâ'ilü mef'ülü mef'ülü fa' [179b/17-180a/1].

Mısradaki *bêlini* (بیلینى) kelimesi normal imlası dışında (بلینى) şeklinde yazılmıştır.

Köz ü kaç u söz ü tî-li-nî mü+dèy

Müfâ'aletün mef'ülü fâ'ilün [189b/14-15].

Yukarıdaki mısradaki kaç kelimesi (قاش) şeklinde yazılırken aşağıdaki mısralarda kaf ve şin ayrı ayrı (قش) şeklinde yazılmıştır:

Köz ü kaç -ş u söz ü tî-li-nî+mü dèy

Mef'ülü müfâ'aletün fa'ülün [190a/12-14].

Köz ü kaç -ş u söz ü tî-li-nî mü+dèy

Had u kaç-d u saç u bî-li-nî mü+dèy

Mef'ülü müfâ'aletün fâ'ilün [190a/14-15].

Kaynakça

- Çetin, Nihad M. 1991. "Arûz – III. Türk Edebiyatında Arûz", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, III: 432 – 437.
- Eraslan, Prof. Dr. Kemal. 1993. *Alî-Şîr Nevayî Mîzânü'l-Evzân*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fünûnü'l-Belâga*, Te'lîf-i Şeyh Ahmed bin Hudâyâd Tarâzî, Bodleian Library, University of Oxford Ox1 3BG'de, Ms. Elliott No: 127; 139 varak, 14 satır.
- Hasanov, Saidbek. 2011. *Zahiriddin Muhammad Bobur*, Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Alişir Navoiy Nomidagi Davlat Adabiyat Muzeyi, Taşkent- Özbekistan.
- Khalily, Reza. 2023. *Zahîrüdîn Muhammed Bâbü'rün Arûz Risalesi* (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Doktora tezi, İstanbul.
- Kılıç, Atabey. 2008. Aruz İmlâsı Üzerine Notlar, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/6: 471 – 487.
- Köprülü M. Fuad. 1927. *Hârezmşahlar Devrinde Bir Türk Lisancısı Muhammed b. Kays ve Eseri*, TY, V/26, 97 – 100. İstanbul.
- Şen Mesut. 1993. *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur "Baburname"* [Giriş -

Metin (Kabil ve Hindistan bölümleri) - Açıklamalı Dizin], Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.

Babur Shah and Aruz Spelling

Prof. Dr. Tanju SEYHAN¹

Abstract

Arabic aruz, as laid by Halîl b. Ahmed, was developed in accordance with the rules and spelling of Arabic, and a writing method of philological value was put forward, which directed the poetic texts to the correct reading and pronunciation according to the meter as desired by the author, and which was based on tactics in order to ensure harmony, called aruz spelling or hattü'l-'aruz. When the Arabic alphabet began to be used for writing Turkish in the Eastern Turkish area, Turkish spelling was continued. This caused difficulties or differences in the reading of texts written in aruz in accordance with the meter. For this reason, in books on aruz presented in Eastern Turkish, the issue of spelling and the differences between the writing of Turkish and the writing of Arabic and Persian words, sounds that are written but not read, and phonetic features that create opportunities in some aruz applications are comparatively included. There are also verse texts written in such an aruz style that reveals meter in the Western Turkish area and shows differences compared to the standard spelling for tactics. Babur Shah also explains this subject with expertise in his Aruz Book, and shows with examples how aruz spelling or hattü'l-'aruz can be applied in Turkish poems written with aruz and Turkish spelling. He demonstrates this example by writing a couplet in a way that can be read in 504 meters. In this study, it was tried to determine the rules in Babur Shah's 504 meter application, which is especially based on tactics.

Key words: *Aruz spelling, Babur Shah, hatt-ı aruz, aruz book.*

References

Chetin, Nihad M. 1991. "Aruz – III. Türk Edebiyatında Aruz", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, III:

¹ *Tanju Oral Seyhan* – doctor of Philological Sciences, Professor, MSGSU Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Head, İstanbul, Turkey.

E-mail: seyhantanju@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1283-0920

For citation: Tanju Seyhan. 2025. "Babur Shah and Aruz Spelling". *Golden Scripts* 1: 4 – 17.

432 - 437.

- Eraslan, Prof. Dr. Kemal. 1993. *Alî-Şîr Nevayî Mîzânü'l-Evzân*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fünûnü'l-Belâga*, Te'lîf-i Şeyh Ahmed bin Hudâyâd Tarâzî, Bodleian Library, University of Oxford Ox1 3BG'de, Ms. Elliott No: 127; 139 varak, 14 satır.
- Hasanov, Saidbek. 2011. *Zahiriddin Muhammad Bobur*, Özbekistan Respublikası Fanlar Akademiyası Alişir Navoiy Nomidagi Davlat Adabiyat Muzeyi, Taşkent- Özbekistan.
- Khalily, Reza. 2023. *Zahîrüddîn Muhammed Bâbü'rün Arûz Risalesi* (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Doktora tezi, İstanbul.
- Kılıç, Atabey. 2008. "Aruz İmlası Üzerine Notlar", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/6: 471 - 487.
- Koprulu M. Fuad. 1927. *Hârezmşahlar Devrinde Bir Türk Lisancısı Muhammed b. Kays ve Eseri*, TY, V/26, İstanbul: 97 - 100.
- Shen Mesut. 1993. *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur "Baburname"* [Giriş - Metin (Kabil ve Hindistan bölümleri) - Açıklamalı Dizin], Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.